

Маліновська Т. В. **Формування літературно-естетичної компетентності школярів засобами виразного читання.** – Методичний пошук: Викладацько-студентські наукові роботи з питань методики викладання мови і літератури. – Житомир: Вид-во: ЖДУ ім. І. Франка, 2014. – Випуск дванадцятий. Частина I. – С. 80-86

Формування літературно-естетичної компетентності школярів засобами виразного читання

У статті розкриваються особливості розуміння поетичного слова, формування літературно-естетичного сприймання та художнього розвитку учнів.

Ключові слова: *виразне читання, сприймання, естетична свідомість, формування, поетичне слово, компетентність.*

Виразне читання – важливий елемент системи засобів, що формують читацьку компетентність учнів, розвивають їх здатність естетичного сприймання художнього твору.

Як правило, коли йдеться про методику розвитку умінь виразного читання, розглядаються питання, що покликані до життя саме технологією виразності, тобто тим, як виразити у слові, що промовляє виконавець, – крізь зміст тексту як системи граматично об'єднаних слів і речень – той підтекст, який складає їх художньо-естетичний смисл, що обумовлений задумом автора. І це дуже добре.

Але для цього необхідно ряд умінь, опора на які має стати важливим засобом осмислення тексту, що готується для читання. Серед цих умінь можна виділити:

- уміння знайти ключові слова в тексті, які несуть основний смисл і які потрібно виділити при читанні.

Лежить Іван-царевич на траві-мураві порубаний. Прибіг сірий вовк, заплакав коло царевича, на землю впав.

Прилетів чорний ворон з вороненям, почав над Іваном-царевичем кружляти, схотів йому ясні очі виклювати.

Тут стрибнув сірий вовк і схопив вороненя.

Став просити його чорний ворон:

– Відпусти, сірий вовче, моє дитячко, я тобі за це, що хочеш, зроблю.

– Добре, Вороне Вороновичу, – каже вовк, – принеси мені живої та мертвої води.

Завдання: підкресліть слова, які виражають ставлення сірого вовка до Івана-царевича, Ворона – до вороненяти і ті дії вовка та ворона, що готують повернення до життя Івана-царевича.

Важливо навчити учнів умінням:

- знайти головну думку тексту і виразити її в читанні;

- знайти слова, що виражають головну думку;
- уявити зображені образи і події і в виразному читанні розкрити своє бачення зображених автором подій, образів і фактів;
- емоційного відгуку на факти і події, зображені в тексті, і розкриття свого емоційного ставлення у виразному читанні.

Література – мистецтво слова. З допомогою слова створені її образи і ситуації, що ведуть читача у високий світ людської духовності, будять думку і почуття, кличуть у пошук, допомагають вистояти у скрутні хвилини життя. Слово сприймається як носій такого значення, яке будить уяву читача, розвиває його здатність до співтворчості. Кожен, хто читає літературний твір або слухає його читання, – навчається бути творчою людиною, співавтором письменника. А тому ніщо не може зрівнятися з літературою у її здатності розвивати людину, будити її творчі сили.

Недаремно літературу називають царицею мистецтв. Тому й закономірно, що література була обов'язковим предметом у всіх без винятку типах шкіл, що створювались у минулому.

Як зазначає відомий дослідник літературної освіти в Україні академік О. Мазуркевич, уже в братських школах, що виникали на території нашої країни в XIV столітті, ставилося завдання вчитися читати і вивчати напам'ять, пояснювати прочитане, міркувати і розуміти [5, с. 37-38]. Високо оцінює уміння виразного читання своїх учнів відомий діяч української освіти Х. Алчевська [5, с. 110]. Сам досвід людського життя свідчить, що слово має особливе значення в духовному становленні людини. Воно є основою, засобом мислення, у мові відображена вся історія народу, світ його уявлень і уподобань. А відтак літературний образ втілює в собі найважливіші духовні сутності буття, і щоб їх по-справжньому глибоко осягнути, необхідно відчувати, зрозуміти ті найтонші відтінки слова, яких воно набирає художньому тексті.

Був час, коли читання художніх творів виступало як єдиний шлях осягнення літератури. Були майстри художнього слова, які читали зі сцени і були здатні об'єднати весь зал з допомогою читання єдністю почуття, єдністю ставлення до образів і подій, відображених у слові автора, що звучить у виконанні читача.

Відомий діяч сцени і теоретик мистецтва художнього слова Г. Артоболевський згадує художнє читання, описане М. Горьким: "Вона не актриса, не грає людей. А людьми грає", – підкреслює глибокий вплив на слухачів читання старенької, доброї бабусі

Арини Федосової, що заворожувала словом, яке звучало зі сцени, по-новому відкривало світ, збагачувало душу [1, с. 26]. У книзі Г. Артоболевського проаналізовано досвід відомих майстрів художнього слова О. Закушняка, П. Гайдебурова, Д. Журавльова, В. Качалова та інших, для яких оволодіння мистецтвом виразного читання є незмінним засобом проникнення в духовний світ, відтворений письменником у художньому слові [1, с. 5].

Читання, як підкреслює професор Ю. Борєв, – основна форма художньої комунікації, а його високий естетичний статус пояснюється опорою на мову народу, в якій зберігається величезний досвід попередніх поколінь і сучасності, а також орієнтацією на роботу уяви, співтворчість читача [2, с. 293]. Це стосується читання взагалі, читання, що розглядається в методиці літератури як основний метод осягнення художнього твору.

Питання естетичного сприймання творів літератури є предметом дослідження психологів, педагогів, літературознавців, серед яких Л. Виготський, О. Никифорова, О. Синиця, С. Рубінштейн, Н. Рибак, а також відомих методистів: М. Кудряшова, Є. Пасічника, Л. Мірошніченко, Н. Волошиної, Н. Молдавської, Г. Токмань, А. Лісовського, С. Пультера, та літературознавців В. Пахаренко, В. Марко й інші.

Тому ще раз підкреслимо: саме читання пробуджує діяльність естетичної уяви, розвиває читацьку співтворчість, виховує в читачеві художника, а відтак і є найважливішим засобом естетичного виховання й духовно-естетичного розвитку учня. Без розкриття, глибокого осмислення естетичних якостей твору вчителю неможливо не тільки вплинути на учнів, викликати в них певні переживання, почуття, а й розкрити головну думку твору. Читаючи твір, учні уявляють картини, створені автором. Зміст, що передається в образній формі, будить уяву, а уява – почуття. Зуміти побачити, відчутти зображене автором, і зберегти його у своїй душі – в цьому важливий чинник духовного збагачення.

Отже, одним з найважливіших завдань учителя-словесника є виховання в учнів інтересу до літератури, сприйняття й осмислювання художнього твору як мистецтва слова.

Згадані положення можуть реалізуватися в таких, наприклад, завданнях з виразного читання.

1. Підготуйте для читання уривок з твору С. Васильченка "Свекор". Які емоції виникають у вас під час читання? Яким постає у вашій уяві Василько? Яке ваше ставлення до нього? За допомогою інтонації розкрийте риси характеру

героя і визначте підтекст. Розпишіть партитуру й виразно прочитайте цей уривок.

Тими сірими великими очима, що суворо оглядали всякого з-під великого чола, тією поважною ходою Василько завжди викликав усмішку в дорослих. Коли б хто почув, як, було, гукне він улітку, одвертаючи од гречки корову, то, не убачивши його, подумав би, що то гримає старий, бородатий Микита-чабан, а не малий Василько, якому тільки цієї весни пошили штани.

Дома Василько часом як почне "старувати", то всі тільки дивуються!

За обідом нехай тільки хто покришить хлібом на столі або розіллє борщ з ложки, – Василько так і гукне, чи то буде свій, чи чужий: "А нащо так накришувати чи наляпувати!" Або забуде хто шапку в хаті зняти, – він зразу видереться на лаву або на ослін, підбереться, скине шапку й пучкою на образи покаже, мовлячи суворо: "Он бач, що там таке!"

Не вподобається йому що-небудь – зараз на піч, укриється рядном і почне звідтіль вичитувати та всі непорядки в хазяйстві перебирати: і те в нас недобре, і те не так, як у людей, ведеться!

Батько, було, слухає, а потім і скаже:

– Десь ти, Василю, старшиною будеш колись, що такий сердитий!..

Отакий Василько. Недурно всі в сім'ї взивали його свекром.

2. Підготуйте для читання уривок з твору М. Коцюбинського "Інтермеццо". Яка гама почуттів, настроїв виникла у вашій уяві? Яку музику ви дібрали б для озвучення? За допомогою логічних наголосів, пауз, темпу, інтонації передайте зачарованість автора навколишнім світом. Спробуйте себе в ролі художника: намалюйте картину, створену вашою уявою.

На небі сонце – серед нив я. Більше нікого. Йду. Гладжу рукою соболину шерсть ячменів, шовк колосистої хвилі. Вітер набива мені вуха шматками звуків, покошланим шумом. Такий він гарячий, такий нетерплячий, що аж киплять від нього срібноволосі вівса. Йду далі – киплять. Тихо пливе блакитними річками льон. Так тихо, спокійно в зелених берегах, що хочеться сісти на човен і поплисти. А там ячмінь хилиться й тче... тче з тонких вусів зелений серпанок. Йду далі. Все тче. Хвилює серпанок. Стежки зміняться глибоко в житі, їх око не бачить, сама ловить нога. Волошки дивляться в небо. Тепер пішла пшениця. Твердий, безостий колос б'є по руках, а стебло лізе під ноги. Йду далі – усе пшениця й пшениця. Коли ж сьому край буде. Біжить за вітром. Немов табун лисиць, й блищать на сонці хвилясті хребти. А я все йду, самотній на землі, як сонце на небі,

і так мені добре, що не паде між нами тінь когось третього.
Прибій колосистого моря йде через мене кудись у безвість.

Врешті стаю. Мене спиняє біла піна гречок, запашна, легка,
наче збита крилами бджіл. Просто під ноги лягла співуча арфа й
гуде на всі струни. Стою і слухаю.

Повні вуха маю того дивного гомону поля, того шелесту
шовку, того безупинного, як текуча вода пересипання зерна. І
повні очі сяйва сонця, бо кожна стеблина бере від нього й назад
вертає відбитий від себе блиск.

3. Прочитайте запропоновані вірші Ліни Костенко. Зверніть
увагу на особливості української літературної вимови
(правильно вимовляйте голосні звуки у ненаголошеній
позиції та приголосні). Подумайте, чи однаковий темп
звучання мають ці вірші. Якщо ні, поясніть, від чого
залежить зміна темпу звучання. За допомогою інтонації
передайте різновиди психологічної паузи. Вивчіть вірші
напам'ять і підготуйтеся до конкурсу на краще їх
виконання.

Піднімає джміль фіранку,

каже: – Доброго вам ранку!

Як вам, бджілко, ночувалось?

Чи дощу не почувалось?

Виглядає бджілка з хатки:

– У дзвіночку добре спатки.

Цей дзвіночок – як намет.

Тільки дощ – як кулемет (*"Польові дзвіночки"*).

Сосновий ліс перебирає струни.

Рокоче тиша на глухих басах.

Бринять берези. І блукають луни,

Людьми забуті звечора в лісах.

Це – сивий лірник. Він багато знає.

Його послухать сходяться віки.

Усе іде, але не все минає

над берегами вічної ріки.

Світає світ в терновому галуззі.

Кладуть вітри смичок на тятиву.

Десь голос мій шукає моїх друзів,

і хтось чужий кричить мені: ау!

І знову тиша. Лиш блукають луни,

Крізь день, крізь мить, крізь душу, крізь віки.

Сосновий ліс перебирає струни

над берегами вічної ріки... (*"Над берегами вічної ріки"*).

Мене ізмалку люблять всі дерева,

І розуміє бузиновий Пан,
Чому верба, від крапель кришталева,
Мені сказала: "Здрастуй!" – крізь туман.
Чому ліси чекають мене знову,
На щит піднявши сонце і зорю.
Я їх люблю, я знаю їхню мову.
Я з ними теж мовчанням говорю (*"Мене ізмалку люблять
всі дерева"*).

Шипшина важко віддає плоди.
Вона людей хапає за рукава.
Вона кричить:
– Людино, подожди!
О, подожди, людино, будь ласкава.
Не всі, не всі, хоч ягідку облиш!
Одна пташина так мене просила!
Я ж тут для всіх, а не для тебе лиш.
І просто осінь щоб була красива (*"Шипшина важко віддає
плоди"*).

Таким чином, формування естетичної компетентності учнів засобами виразного читання пояснюється його спрямованістю на розкриття задуму автора, проникнення в духовний зміст, що виражається образною структурою твору.

В статті розкриваються особливості розуміння поетичного слова, формування літературно-естетичного сприйняття і художественного розвитку учнів.

Ключевые слова: *выразительное чтение, восприятие, эстетическое сознание, формирование, поэтическое слово, компетентность.*

"Formation of literary and aesthetic competence of students by means of expressive reading" T. Malinovska

The article describes the features of understanding of poetic word, literary and aesthetic perception formation and artistic development of students.

Key words: *expressive reading, perception, aesthetic consciousness, formation, poetic word, competence.*

Використана література:

1. Артоболевский Г. В. Художественное чтение. – М.: Просвещение, 1978. – 240 с.
2. Борев Ю. Б. Эстетика. – 4-е изд., доп. – М.: Политиздав,

1988. – 511 с.

3. Искусство звучащего слова. Выпуск I. Состав. О. М. Итина. – М., 1965. – 150 с.

4. Кудряшов Н. И. Взаимосвязь методов обучения на уроках литературы. – М.: Просвещение, 1981. – 190 с.

5. Мазуркевич О. Р. Нариси з історії методики української літератури. – К.: Рад. школа, 1961. – 356 с.